

bok recensioner

Två "världar" möts vid tillämpning av LPT

STEFAN SJÖSTRÖM

Party or patient? Discursive practices relating to coercion in psychiatric and legal settings

Boréa 1997, 354 sid.

Många tänker nog i första hand på den mångfald av föremål som finns på etnografiska museer världen över när de hör uttrycket "etnografiskt orienterade fältstudier". Men angreppssätt och metoder inspirerade av denna tradition kommer numera till användning inom en rad olika vetenskapliga discipliner. Tillvägagångssättet innebär ofta någon form för deltagande observation och det är beskrivning snarare än analys och tolkning som betonas. Ett exempel är Stefan Sjöströms avhandling om psykiatrisk tvångsvård.

Efter en inledande redogörelse för bakgrund och metod berättas i boken två parallella historier. Den första historien handlar om hur personalen fattar beslut som aktualiserar användandet av tvång i samband med inläggning på sjukhus, mediciner och andra åtgärder i psykiatriens vardag. Den andra historien handlar om vad som händer i länsrätten när lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT) ska tillämpas och domstolen fatta beslut om eventuellt administrativt frihetsberövande.

Det är frågan om två skilda kulturer som möts. Inom rättsväsendet finns en lång tradition att uppfatta den berörda personen som *part* i ett mål, medan man inom psykiatri talar om *patienter*. I det förra fallet betonas partens rätt att komma till tals och få sin sak opartiskt prövad - om så behövs, med juridiskt bistånd. I det senare fallet

är grundinställningen att personalen vet bäst och eventuella protester från patienten uppfattas ofta som uttryck för bristande sjukdomsinsikt. Inte sällan används förekomst av sådana protester som ett argument för att psykisk sjukdom föreligger. Det är denna konflikt mellan de två synsätten som motiverar bokens huvudtitel: "Party or Patient".

Sjöströms konklusion är att inte bara den psykiatriska personalen ser de intagna som patienter och behandlar dem därefter, utan detta synsätt dominerar också länsrättens behandling av enskilda ärenden. Visserligen är patienten närvarande och yttrar sig, men detta uppfattas sällan som ett sakligt inlägg i den rättsliga konflikten. I praktiken blir det professionernas olika aktörer som tillsammans "kommer överens om" vad som är (läs: vad de anser vara) bäst för patienten.

Är detta bra eller dåligt? Sjöström är trogen sin forskningstradition och försöker inte ta ställning. Han betonar att studien, åtminstone inte explicit, syftar till att bedöma professionell praxis. Ambitionen är att inta en "likgiltighetsinställning" (stance of indifference).

De två "världarna" beskrivs med en närhet och detaljrikedom som gör Sjöströms bok till en mycket fascinerande läsupplevelse. Den berättande stilen är helt i linje med rådande publiceringstradition för dem som bedriver etnografiskt orienterade fältstudier. Möjligen kan dock omfattningen skrämman en del av dem som torde ha störst nytta av att läsa boken. Jag tänker här både på den psykiatriska professionen och på personer verksamma inom länsrätterna.

Tore Nilstun

Pedagogens roll i omsorgstagarens egna val

PER HOLM, JESPER HOLST, SÖS BALCH OLSEN, BIRGER PERLT (RED)

Liv och kvalitet i omsorg och pedagogik

Översättare Ursula Nihlén
Studentlitteratur, Lund 1997. 195 sidor.

Denna bok har sitt ursprung från Danmark och utgår från ett socialpedagogisk förhåll-

ningssätt i arbetet med utvecklingsstörda människor. Genomgående tema är den roll pedagogerna har att skapa ramar för omsorgstagarens egna val, att ge plats för omsorgstagarens önskemål och drömmar och att stödja omsorgstagaren att formulera sina visioner om sin tillvaro.

Boken är uppdelad i tre kapitel som behandlar Livskvalitet och professionellt stöd, Livskvalitet och utvecklingsarbete samt Skilda perspektiv.

Det första kapitlet penetrerar en del av den livskvalitetsforskning som bedrivits. Olika definitioner och perspektiv belyses utifrån begreppet livskvalitet varefter författarna själva formulerar sin egen förståelse av begreppet. En diskussion förs kring problemet med att utveckla en professionell stödrelation där relationen mellan den professionella och omsorgstagaren ses som det primära.

För att skapa livskvalitet ska målet för det professionella stödet länkas samman med tre kategorier:

- * stödet för att bygga upp självet
- * stöd till att bygga upp relationer
- * stöd till att bemästra sitt liv

Författarna har utvecklat olika idéer samt utprovat metoder där de utvecklingsstörda själva beskrivit sitt vardagsliv och sin subjektiva uppfattning om livskvalitet.

Det andra kapitlet består av fem artiklar som presenterar olika utvecklingsprojekt som inspirerats av dessa idéer och metoder. Gemensamt för alla projekten har varit att ta omsorgstagarens livsyttringar på allvar och dialogen har varit en av de viktigaste hållpunkterna.

Det avslutande kapitlet består av fem olika uppsatser som anger några riktmärken för den kurs som framöver bör eftersträvas i arbetet med att låta den utvecklingsstörda "vara med och lägga kursen så att de blir upptäcktsresande i sitt eget liv". Några av de problem och fallgropar som finns på denna väg lyfts fram och görs tydliga.

Bokens budskap följer som en röd tråd genom alla tre kapitel och den är pedagogiskt uppbyggd och strukturerad genom att kapitel ett bildar underlag utifrån ett teoretiskt resonemang om begreppet livskvalitet. Genom att beskriva olika utvecklingsprojekt i kapitel två så integreras teori och praktik på ett mycket konkret och lättförståeligt vis.

Det sista kapitlet som behandlar fram-

isfrågor då det gäller arbetet med utvecklingsstörda människor är intressant i sig men kan ibland upplevas som lite väl perfekt. Diskussionen förs ibland på en överripande nivå, som naturligtvis har sitt berättigande då det påverkar samhällets syn på hur utvecklingsstörda ska bemötas och få möjlighet att skapa sina egna liv.

Boken rekommenderas till alla som på olika sätt kommer i kontakt med utvecklingsstörda människor och framförallt de som arbetar i den direkta verksamheten. Boken sakgranskar uttrycker det, är det viktigt att även inom svensk omsorgsarbete arbeta utifrån ett socialpedagogiskt förhållningssätt.

Även i arbetet med andra grupper än utvecklingsstörda t ex fysiskt och psykiskt funktionshindrade, är denna bok mycket användbar då det gäller att utveckla och förändra arbetsmetodiken.

Boken är ett välkommet tillskott till den svenska undervisningslitteraturen och kan varmt rekommenderas främst till högskolornas sociala omsorgsprogram och andra högskoleutbildningar som behandlar funktionshindrades livsvillkor. Valda delar av boken kan med fördel även användas i gymnasieskolans omvårdnadsprogram.

Susanne Rydén

Stigmatiseringen av leprasjukas identitet påminner om rasism

GEORG DRAKOS

Makt över kropp och hälsa. Om leprasjukas självförståelse i dagens Grekland

Brutus Östlings Bokförlag 1997.

Föreliggande bok är en doktorsavhandling i etnologi vid Institutet för folklivsforskning, Stockholm universitet och bygger främst på ett fältarbete som ägde rum under åtta perioder mellan 1987 och 1993 vid ett centrum för social rehabilitering av leprapatienter i en förort till Aten. Förhållandet mellan hur de lepradrabbade betraktas av utomstående och hur de själva kommunicerar sin självförståelse och utö-

var makt med hjälp av verbala, kroppsliga och rumsliga strategier står i centrum för problemformuleringarna. Avhandlingen handlar om att få kunskap om deras möjligheter att hävda sina egna intressen gentemot den maktutövning de är utsatta för i samhället.

Efter utgångskapitlet kommer kapitlet *Etnografen* där författaren ger inblick i hur erfarenheterna från fältarbetet har omvandlats till avhandlingstext. Här tas även upp om hur författaren möttes av både misstänksamhet, orealistiska förväntningar och frågan om han inte var rädd att bli smittad. Det tredje kapitlet, *Historien* beskriver hur historiska och religiösa föreställningar om lepra som en mycket smittsam obotlig sjukdom kring sekelskiftet ersattes med bedömningen av lepra som en behandlingsbar (medicinen Promin introducerades 1941 i USA och nådde Grekland 1947) och föga smittsam sjukdom på 1940-talet och med krav på social rehabilitering. Här dras en parallell till aids som beskrivs som "vår tids spetälska". Tvångslagarna från sekelskiftet avvecklades 1955 i Grekland och de något äldre asylerna upplöstes efter andra världskriget. Dock tilläts personer som hade behandlats mot lepra att vårdas på gemensamma salar vid allmänna sjukhus i landet först från 1976. *Territoriet* är det fjärde kapitlet och handlar om de maktrelationer som omger leprasjukas möten med vårdapparaten. Författaren använder termerna formering och territorialisering av den lepradrabbades kropp. Med formering avser författaren hur kroppen formeras till subjekt för ett visst sorts vetande. Med den senare termen, territorialisering syftar han på hur formeringen av kroppen är länkad till rum och rumsliga sammanhang. Ett centralt empiriskt tema i kapitlet var att studera lepradrabbades möjligheter att kontrollera sin tillvaro i förhållande till den makt som riktas mot dem. Det fanns en utbredd rädsla bland de intervjuade för att bli utsatta för diskriminering. Två vanliga förhållningssätt var att dölja den egna identiteten som leprasjuk, eller att aktivt medverka i upplysningen av sjukdomen. Kapitlet fem-sju ger analyser av enskilda lepradrabbade personers verbala strategier. Avslutningskapitlet, *Intertextualitet* handlar om hur de lepradrabbades strategier kan länkas till det två tankebyggen som handlingen bygger på, nämligen dels hur makt och kunskap produceras i olika sam-

hällen, dels ett folkloristiskt perspektiv och avser dem som skapar texter, kontexter och betydelser.

Författaren som själv är bördig från Grekland har i fältstudien styrkt sin uppfattning att förståelsen av människors upplevelser av att vara drabbade av lepra inte enbart kan reduceras till en fråga om biomedicinsk kunskap. Sett ur författarens etnologiska perspektiv är varje rapportering av vad det innebär att vara drabbad av en sjukdom formad av sociala kulturella processer. Den viktigaste insikten som avhandlingen har givit författaren är att det är möjligt för människor, också då de befinner sig i utsatta positioner, att utöva makt. Dock visar fältstudierna att det maktutövande som har drabbat leprasjuka i äldre tider fortfarande sätter spår idag såsom diskriminering i bostadsområden och i arbetslivet, särbehandling i vården eller i andra sociala sammanhang i de leprasjukas vardag. Med andra ord har dessa kvardröjande sk maktpraktiker övergått till att verka informellt och i dolda former. Den lepradrabbades kropp är den brännpunkt där makt och vetande smälter samman. För att de drabbade kan återerövra rätten till kroppsliga territorier förutsätts ett nytt kunskapsparadigm i en process av meningssammanhang, den sk intertextuella miljön. Författaren avslutar sitt arbete med att konstatera att leprasjukas makt över kropp och hälsa skapas i förhandlingar och kompromisser om reflexiva tolkningsprocesser i den sociala och historiska miljön.

Behållningen av avhandlingen är att författaren drar paralleller till ett aktuellt ämne i vårt samhälle idag, nämligen att stigmatiseringen av leprasjukas identitet påminner om rasism. Många lepradrabbade lever ett dubbelt liv enligt författaren, där de döljer sin sjukdom (hemlighåller en stigmatiserad identitet till förmån för en annan, sk "passing") för att kontrollera sin egen tillvaro i förhållande till den stigmatisering som kan drabba dem i och utanför vårdapparaten. Leprasjuka och "friska" är ett motsatspar på de icke leprasjukas villkor.

Speciellt inom områden såsom diskriminering och andra dimensioner i relation till hopp och inflytande har litteraturen visat att det är relevant att använda kvalitativa metoder. Ju längre bort individen kommer från vår egen kultur och ideologi, desto större olikheter finns mellan

synen på mening med livet och våldet, hälsa etc. Vi vet idag att t ex flykting-skapets olika faser kräver olika bemästringsstrategier alltifrån positivt undvikande och förnekande till tillit och existentiell omvärdering. Här måste vi dock skilja på yttre anpassning och inre lidande och frågan kvarstår om psykisk och social hälsa är sammanvävda i vissa kulturer? När en individ utsätts för traumatisk stress har denne resurser i form av yttre stöd och inre stabilitet. Det är den specifika innebörd i den kulturella kontexten som traumat får för den enskilde som blir avgörande för symtomutvecklingen. Begreppet egen makt/kontroll (engelska "empowerment"), känslan av sammanhang och kontroll över sin situation är viktiga faktorer i arbetet för att förebygga ohälsa. Det är därför min förhoppning att denna avhandling kan inspirera flera att söka ny kunskap genom en kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder för att kunna erhålla hälsodata av god kvalitet även för utsatta befolkningsgrupper. Här behövs ett nytt paradig där huvudintresset är hur de drabbade bemöts och tas om hand i samhället, samt vilka speciella behov de har. Då först kan vi på ett mer adekvat sätt närma oss målet för ökad jämlikhet i hälsa.

Solvig Ekblad

Gediget men mångordigt akademiskt arbete

NINA NIKKU

Informative paternalism.

Studies in the ethics of promoting and predicting health.

Linköping *Studies in Arts and Science*, 1997, 356 sidor.

Nikkus avhandling handlar om de etiska konflikter som uppkommer när det inte är möjligt att på samma gång fullgöra skyldigheten att främja hälsa och skyldigheten att respektera individens rätt till självbestämmande. När den förra skyldigheten ges företräde är det fråga om paternalism. Mer precist definierar hon en paternalistisk handling som "P (the paternalist) acts towards R (the recipient) with the in-

tention to benefit R but without R's informed consent" (s 44). Huvudsyftet sägs vara "to assess and analyse paternalistic actions in connection with health information" (s 24). Därigenom får också ordet "informative" i titeln sin förklaring. Nikku är speciellt intresserad av sådana paternalistiska handlingar som uppkommer när sjukvårdspersonal väljer att direkt ljuga, förvränga sanningen, undanhålla relevant information eller påtvinga oönskad information.

Avhandlingen innehåller två huvuddelar. I den första delen görs en teoretisk genomgång av studiens begreppsliga ram, samt en kritisk granskning av fyra olika försök att rättfärdiga paternalism. Nikkus tes är att hennes definition av "paternalistic action, the potential conflict the action may involve and the different ways to determine whether the action may be justified or not, are the same independently of the context where the action takes place" (s 26).

I avhandlingens andra del tillämpas denna begreppsram. Efter ett introducerande kapitel om hälsofrämjande åtgärder presenteras resultaten av två fallstudier. I den första görs en jämförande analys av tre exempel som aktualiserar "opportunistic health information", dvs information som inte är rutin, icke efterfrågas, men förmedlas "when the opportunity appears". Problemet är då att det i sådana situationer är svårt att fråga om informationen får ges utan att samtidigt avslöja vad informationen handlar om. Den andra fallstudien handlar om de delvis nya etiska problem som kunskaper om genetiska sjukdomar aktualiserar.

Avhandlingen är ett gediget stycke akademiskt arbete. Den presenterade begreppsramen visar på goda kunskaper om den relevanta litteraturen, de etiska konflikterna beskrivs och analyseras på ett klargörande sätt, tillämpningen i samband med de två fallstudierna är både metodisk och systematisk, och de formulerade slutsatserna är rimliga.

Ändå känner jag en viss tveksamhet inför monografins 356 sidor. Det är min övertygelse att en avhandling, bestående av en kappa och en uppsättning artiklar, skulle tvinga författaren att lyfta fram väsentligheterna. Nu innehåller avhandlingen åtskilliga sidor som väl snarare bör uppfattas som tomgångsanalyser, dvs relativt triviala utvecklingar som inte för

framställningen framåt. Jag tvivlar på att särskilt många av avhandlingens kanske viktigaste målgrupp, hälso- och sjukvårdens olika aktörer, kommer att läsa boken. Detta är speciellt beklagligt därför att den innehåller så många viktiga och intressanta analyser av paternalistiska konflikt situationer i sjukvårdens vardag.

Tore Nilstun

Våra recensenter

Tore Nilstun är docent vid enheten för medicinsk etik vid Lunds universitet, *Susanna Rydén* universitetsadjunkt vid Sociala omsorgsprogrammet, Högskolan i Örebro, *Solvig Ekblad* docent och enhetschef för invandrarmiljö och hälsa, Karolinska institutet.

Böcker till redaktionen

Alain Topor

Att återhämta sig från svåra psykiska störningar

FoU-enheten/psykiatri, Västra Stockholms Sjukvårdsområde, Rap. 1997:9.

Owe Ronström

Russindisco och seniordans

Forsknings- och utvecklingsenheten vid Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, FoU-rapport 1997:14.

Agneta Hugemark

Nya arbetsformer i handikappomsorgen

Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, FoU-rapport 1997:18.

Erik Finne

Socialtjänstens kontakter med missbrukare, psykiskt störda och hemlösa 1996

Resursförvaltningen för skola och socialtjänst, FoU-rapport 1997:15

En fråga för livet

- ett sexualitets- och samlevnadsperspektiv på Nationell folkhälsopolitik för hiv/STD
Folkhälsoinstitutet Rapport 1997:31.